

ԽՈՐԵՆ ՊԱԼՅԱՆ

Ս. ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՅԻ Ա ՊԱՇԽԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՐԳԵՐԸ

*«Նըմանեալ Մովսէսի Տէր Վարդապետ,
Բերելով զգիր օրինաց ի Հայաստան աշխարհ,
Որով լուսաւորեցան ազգ որդւոց Թորգոմայ»:
(Վարդան Արևելցի, շարական)*

Այսպես է երգել Սուրբ Մ. Մաշտոցին ու նրա հրաշալի գյուտը 14-րդ դարի նշանավոր շարականագիր Վարդան Արևելցին՝ Թարգմանչաց Կանոնի Մանկունքի շարականում:

Մովսես, Աստվածաշնչի մեծագույն Մարգարեն, Սինա լեռան բարձունքներում Եփովայից ստացավ Տասնաբանյա պատվիրանների քարեղեն տախտակը, որը եղավ հրեա ժողովրդի մշտական ուղեկիցը՝ նրա բազմադարյան գերության տարիներին ու երկարատև թափառումների ճանապարհին: Մեսրոպ Մաշտոցը Հայաստան աշխարհ բերեց մեր Աստվածապարզ գիրը՝ հայոց ամենամանազանները, որով ոչ միայն լուսավորվեցին Թորգոմա ազգի որդիները, այլ այն դարձավ նաև հայ ժողովրդի բազմադարյան գոյապայքարի հուսալի վահանն ու նրա անխորտակելի պատվարը:

Մաշտոցի այս հրաշագործությունը բավական էր, որ նա սրբացվեր ու նրա նախատրված գործերը լուսապսակով: Մաշտոցին սրբացրեց մեր ժողովուրդը և ապա մեր Եկեղեցին: Բացի գրերի գյուտից, եկեղեցական ավանդությունն ու մատենագրական մի շարք աղբյուրներ Մաշտոցին են վերագրում մի քանի երկասիրություններ, ինչպես նաև հոգևոր երգերի մի շարք, որոնք հայտնի են «Ապաշխարության երգեր» անունով: Այս երգերը մեր գրավոր դպրության առաջին բանաստեղծություններն են և մեր հոգևոր երգասացության անդրանիկ զոհրաները:

Այս մասին 1912 թվականին մեր գրականության ամիսնչ մշակներից Մանուկ Աբեղյանը «Արարատ» ամսագրում հրատարակել է իր ընդարձակ ու խիստ արժեքավոր հոդվածաշարը, որը հետագայում տեղ է գտել նաև նրա «Հայ գրականության պատմություն» աշխատության մեջ «Հոգևոր Երգ» վերնագրով, որտեղ բազմավաստակ գիտնականը համակողմանիորեն քննում է մեր հոգևոր երգի սկզբնավորման ու նրա հետագա զարգացման հանգամանքները:

Եկեղեցական բանաստեղծությունը ամենից առաջ օրհներգություն է, գրում է Աբեղյանը, որ ընդհանուր եկեղեցու մեջ ծնված և զարգացած է քրիստոնեական աստվածապաշտությանը հանդիսավորություն տալու համար:

Այս մոր երգերն իրենց նյութն առնում են Աստվածաշնչից, Սաղմոսներից ու Մարգարեական օրհներգություններից: Բնարական տարրը որոշում է նրանց ոգին: Դրանք հորինվում են մուլմիսկ Ս. Գրքի բառերով: Այդպես են եղել հոգևոր երգի ծագումն ու վիճակը ընդհանուր եկեղեցու մեջ այն ժամանակ, երբ լինում է հայոց գրերի գյուտը, և հիմք է դրվում մեր գրականության, գրում է Աբեղյանը:

Ասեմք մահ, որ սկսած 13-րդ դարից, մեզ են հասել մի քանի ցուցակներ, որոնք վերաբերում են շաբաթականների հեղինակներին: Այդ ցուցակների հեղինակները խնդրո առարկա «Ապաշխարության երգերի» հորինման հարցում գրեթե համակարծիք են և այդ երգերը վերագրում են Մ. Մաշտոցին:

Ահա այդ ցուցակների նշումները

Մարգիս երեցի ցուցակ

«Ապաշխարութեան հարցերն եւ զՏէր յերկնիցներն Մաշտոց վարդապետն աւագ»:

Գրիգոր Տաթևացու ցուցակ՝ ըստ «Հարցմանց գրքի»

«Նախ մեծն Մեսրոպը՝ զկարգն Ապաշխարութեան»:

Ստեփանոս Զիք Զուղայեցու ցուցակ (չափածո է)

«Նախ Մեսրոպ Տառնեցին՝ զկարգ Աղցիցն»:

Ըստ անանուն ցուցակի (18-19-րդ դար)

«Եւ Սուրբն Մեսրոպ զկարգն Ապաշխարութեան»:

Առաքել Սիւնեցու ցուցակ (չափածո է)

«Բարունն այն քաջ եւ բաղձալին

Մեծն Մեսրոպ զարմանալին»:

Թակոբ Սսեցու ցուցակ (չափածո է)

«Կայ Աղցաց կարգն է Մեսրոպայ»:

Ինչպես տեսանք, ցուցակներից երեքն արձակ է, իսկ երեքը՝ չափածո, ըստ որում Առաքել Սյունեցին հիշատակում է միայն հեղինակների անունները:

Ապաշխարության երգերի աղբյուրը Ս. Գիրքն է:

Մեզ հասած գրաբար բնագրերի մեջ վերոհիշյալ երգերի լեզուն պարզ է ու մատչելի: Բանաստեղծը համարձակ ու վարպետորեն իր ասելիքները համեմատում է մարդկային կյանքի ու բնության պատկերների հետ:

Այս երգերն իրենց լեզվի մաքրությամբ, զգացումների անկեղծությամբ, պատկերների առատությամբ ու բազմազանությամբ հանդիսանում են մեր Շարակնոցի ընտիր գոհարները:

Սրտաշարժ զգացումներով զեղում են մաշտոցյան երգերը: Դրանք զեղեցկորեն արտացոլում են բարեպաշտ աստվածասեր սրտի կենդանի ու շնչող պատկերը:

Բանաստեղծը մերթ փոքրվում է ու ալեկոծվում կենցաղի ծովի հորձանուտներում, մերթ սասանվում ու գոչում պաղատագին հառաչմամբ:

«Ծով կենցաղոյս հանապազ զիս ալեկոծէ:

Տուր ինձ ձեռն, որպէս երբեմն Պետրոսի ի վերայ ալեացն...

Ջերծո՛ր՝ զիս յորոգայթէ որսողին,

Եւ յամենայն վտանգից ապրեցո եւ ողորմեա»:

Որքան մեծ է բանաստեղծի տագնապը, նույնքան մեծ են նրա հույսն ու հավատը փրկության հանդեպ:

«Մերձ եմ յընկղմիլ, օգնեա ինձ, նաւապետ բարի,

Քանզի ծանրացան ի վերայ իմ բեռինդք մեղաց:

Աստուած յօգնել ինձ փութա,

Քանզի խորըք չարեաց յընկղմեն զիս յանդունդս,

Այլ դու նաւապետ լեր եւ ինձ ձեռնառու:

Փրկեա ի վտանգէ զնաւաբեկս ի յալեաց ծովէ,

Քանզի կորնչիմ ի մեղաց անօրէնութեան իմոյ»:

Բանաստեղծի մեղքի գիտակցումը հաճախ միահյուսվում է թողություն և ներում ստանալու հույսին.

«Վտանգիմ ի բազմութենէ մեղաց իմոց,

Աստուած խաղաղութեան, օգնեա ինձ:

Ալեկոծիմ հողմով անօրէնութեան իմոյ,

Թագաւոր խաղաղութեան, օգնեա ինձ:

Ի խորըս մեղաց ծովու տարաբերեալ ծըփիմ,

Նաւապետ բարի, փրկեա զիս»:

Բանաստեղծը հաճախ խոսում է Աստուծո հետ, սակայն նա միշտ բնության մեջ է, բնության հետ, քանի որ նրա խոսքը միշտ համեմվում է բնության պատկերներով, և այս ամենը նա անում է մեծ վարպետությամբ:

«Ոստաքանդ եղէ ես որպէս զարմաւենի,

Պողակորոյս որպէս ձիթենի...

Ջգանկ հոգոյ իմոյ քակտեցի եւ եղէ անբարունակ որթ,

Այլ առ քեզ միայն պաղատիմ, բարեբար փրկիչ,

Խնայեա ի մեղուցեալ ծառայս»:

Մաշտոցյան երգերում նկատելի են նաև հայրենասիրական զգացումներ: Այս երևույթն իսպառ բացակայում է հիմնվածորդ դարի հոգևոր համաքրիստոնեական քնարերգության մեջ, իսկ հայ քնարերգության մեջ այն երևում է 7-8-րդ դարերից:

Մաշտոցյան երգերում հայրենասիրական զգացումները և Եկեղեցին ու ժողովուրդը նեղիչներից ազատելու գաղափարն իր արտացոլումն են գտել հատկապես «Երից մանկանց» երգաշարում: Սրանք հարցի շարականներ են, որոնց նյութը «Երից մանկանց» երգաշարում: Սրանք հարցի շարականներ են, որոնց նյութը վերցվել է Հին Կտակարանից՝ Դանիելի մարգարեությունից: Այստեղ հիմնականում խոսվում է Գաղղեացի երեք մանուկների՝ Սեդրակի, Միսաքի և Աբեղնուգովի մասին, որոնք Նաբուգոդոնոսոր թագավորի արքունիքում պատասխանատու պաշտոններ էին զբաղեցնում:

«Երից մանկանց» երգաշարը բաղկացած է 45 հարցերից, որոնցից երկուսն ստեղծի են և երգվում են տարին մեկ անգամ, իսկ 13-ը Աղցմի են կոչվում: Աղցմի նշանակում է Աղուհացին մի ասեք, այսինքն՝ Մեծ պահոց շրջանում այս հարցերը չպետք է երգվեն: Համաձայն Սիմոնյան տոնացույցի, դրանք պետք է երգվեն միայն շաբաթապահքերին և Ապայից կոչվող տոների միջոցին:

Մնացած երեսուն հարցերը երգվում են քառասնորդական պահոց կամ աղցից շրջանում, ինչպես նաև տարվա բոլոր չորեքշաբթի օրերին՝ բացի Ս. Զատիկին հաջորդող հիսուն օրերին հանդիպող չորեքշաբթի օրերից: Հիշյալ հիսուն օրերի շրջանը կոչվում է Հիմանց կամ Հիմունք:

Այժմ մեջբերենք Ապաշխարության հարցերից մի քանիսն:

«Երգէին մանկունքն ի հնոցին եւ ասէին՝ Տէր Աստուած հարցըն մերոց:

Մի՛ մատներ ըզմեզ իսպառ ըստ անօրէնութեան մերում, վասն Աբրահամու սիրելոյ քո, օրհնեալ ես յաւիտեան:

Ընդ երանելի մանկանցն երգեսցուք, ի նեղչաց մերոց փրկեան ըզմեզ, եւ մի իսպառ մատներ, զի զինք արեան քո եմք»:

«Խոստումն Աբրահամու, զոր խոստացար, Աստուած, առաքեա եւ փրկեա զապաւինեալքս ի քեզ»:

Այս տողերով բանաստեղծը հիշեցնում է Աստծուն՝ Աբրահամին տված խոստումը և խնդրում, որ այդ խոստումը նա առաքի և իրագործի նաև մեզ՝ իրեն ապավինածներին:

Ծննդոց գրքի ԺԲ գլխի 3-4 համարներում կարդում ենք. «Արարից զքեզ յազգոյ մեծ... Անցուցից զքեզ յոյժ, եւ օրհնեցից զքեզ եւ մեծացուցից զանուն քո...»: Այս տողերը խիստ համահնչյուն են մեր ժողովրդի այդ օրերի ճակատագրին:

Մաշտոցյան երգերի կարևոր արժանիքներից մեկն էլ այդ երգերի մեղեդային կառուցվածքն է: Դրանք հորինվել են մեր հոգևոր երգասացության հիմքը հանդիսացող ութ ձայնեղանակներով ու նրանց ամենաբնորոշ տարբերակներով: Այս տե-

սակետից Մաշտոցյան երգերում առաջին անգամ օգտագործված են վերոհիշյալ ութ ձայնեղանակները:

Ավելորդ չենք համարում այստեղ նշելու, որ հիշյալ ութ ձայնեղանակների համակարգի ստեղծումը ևս պատկանում է Ս. Սահակին ու Ս. Մեսրոպին: «Նախ Սուրբն Սահակ եւ Սուրբ Մեսրոպ ասացին զուր եղանակաւոր ձայնս եւ երկու ձայն ստեղիս» (Ծարակնոց, 1888, Վաղարշապատ):

Մաշտոցյան երգերը, բացի Ծարակնոցից, տեղ են գտել նաև մեր Ծիսարանի և Ժամագրքի մեջ: Այս երգերը երգվում են տարին բոլոր, քանի որ Հայաստանյայց Եկեղեցին տարվա ընթացքում ունի 180 պահոց և նույնքան ուտիքի օրեր: Մաշտոցյան երգերը թեև հիմնականում արձակ բանաստեղծություններ են, սակայն նրանց մեջ կան նաև չափածո եռատուն պատկերներ, որոնք հորինվել են չորս կամ հինգ վանկանի տաղաչափությամբ: Մեջբերենք մի նմուշ.

«Ալիք յանցանաց զիս ավելոծեն,
Եւ մեղք իմ բազում զիս յանդիմանեն:
Արդ զհնչ արարից մեղուցեալ անձամբս,
Որ չեմ ապրելոց յահագին հրոյն:
Մեղայ քեզ, Քրիստոս որդի Աստուծոյ,
Շնորհեա զթողութիւն բազում յանցանաց իմոց»:

Ահա և մաշտոցյան Ապաշխարության երգերի ընդհանուր միավորների թիվը.

Հարցի շարականներ՝	43 միավոր
Ողորմեա շարականներ՝	48 պատկեր
Տէր երկնից շարականներ՝	46 պատկեր
Մակումքներ՝	10 պատկեր
Համբարձիներ՝	11 պատկեր
Այս ամենը միասին կազմում է	158 միավոր:

Բացի նշված միավորներից, եկեղեցական ավանդությունը և Գրիգոր Տաթևացին Մաշտոցին են ընծայում Ապաշխարության կամ Պահոց «Թագաւոր յաւիտեան» կոչված երգերը: Սրանք հորինվել են շաբաթվա հինգ օրերի համար միայն, երկու-շաբթիից մինչև ուրբաթ, քանի որ շաբաթ և կիրակի օրերին տոներ են լինում:

Պահոց «Թագաւոր յաւիտեանները» բաղկացած են իննական տներից: Այսպես՝ երեք տուն թագաւոր Թ, երեք տուն Սաղմոս Աղ, և երեք տուն փոխ. Փ:

Մեր Եկեղեցին ունի նաև «Մարտիրոսաց կամ Սրբոց թագաւոր յաւիտեաններ»: Սակայն սրանց մեջ ավելի հները համարվում են Պահոց «Թագաւոր յաւիտեանները», քանի որ հնում Եկեղեցին նախ ապաշխարության և հանգստյան կարգերն էր կատարում: Այս երգերի հմության մասին վկայում են նաև նրանց լեզվի և ոճի վսե-

մոլությունը: Ավելացնենք նաև, որ այս շարքը հորինվածքով, բառապաշարով շատ մեծ է մաշտոցյան Ապաշխարության ողորմյաներին:

Պահոց «Թագաւոր յաւիտեաններն» աչքի են ընկնում անկեղծ զղջումի և անձնական մեղքի խորը գիտակցումով: Սրանք օժտված են ինքնատիպ մեղեդային հոգեպարար ու սրտառույզ եղանակներով:

Առանձնապես գեղեցիկ են երեքշաբթի և հինգշաբթի օրերի երգերի խոսքերն ու մեղեդիները: Ահա հինգշաբթի օրվա Թ. յաւիտեանից մի քանի մուշ.

թ. «Ապաշխարութեան արտասուս աւազան լինի

Եւ լուսնայ զբազմութիւն մեղաց, սովաւ շնորհեա

Յառաջ քան զքաւութիւն եւ զմեծ քո զողորմութիւն:

Սղ. Ծարաւի է անձն իմ առ քեզ, Աստուած հօգօր և կենդանի,

Երբ եկից երեսցայց երեսացդ Աստուծոյ.

Եղեն ինձ արտասուք իմ կերակուր ի տուն եւ ի գիշերի

Եւ այնք զի ասէին ցիւ զօրհամապագ, թէ ո՞ր է

Աստուած քո, սովաւ շնորհեա...»:

թ. «Ջիս որ ի մաւի աշխարհի ալեկոծեն մեղք իմ,

Նաւահանգիստ ապաշխարութեան շնորհեա ինձ բազումողորմ եւ կեցո:

Բ երեքշաբթի Մեղայ քեզ Տէր, մեղայ քեզ Տէր, մեղայ եւ քան զաւագ ծովու բազում են յանցանք իմ:

Պատրանք աշխարհիս խաբեցին զիս, եւ եղէ, անաշտուղ ի կենաց յուսոյդ, այլ որս անոխակալ և անյիշաչար փրկիչ, խնայեա ի մեղուցեալ ծառայս եւ կեցո»:

«Պահոց թագաւոր յաւիտեան» երգերը լեցուն են այս եւ մեծ հոգեկան սքանչելի պատկերներով, որոնք մախ և առաջ վկայում են հեղինակի անսահման սերն ու հավատը և հոգեկան մաքրությամբ Աստվածային Կատարելության հասնելու ձրգտումը:

Եզրափակելով մեր զրույցը Ս. Մեսրոպ Մաշտոցին վերագրվող ապաշխարության կարգի երգերի մասին, ասենք, որ այս երգերը մախ և առաջ մեր առաջին գրավոր բանաստեղծությունները և մեր առաջին հոգևոր ինքնուրույն երգերն ու շարականներն են՝ հորինված Ս. Սահակի ու Ս. Մեսրոպի կողմից և հաստատված մեր ուր ձայնեղանակային համակարգի վրա:

Այս համակարգի վրա վեր բարձրացավ հայ հոգևոր Երգի շարակնոց գոհարատուիք, և շուրջ 1000 տարիների ընթացքում, շնորհիվ մեր երանաշնորհ շարականագիրների, ստեղծվեցին մոտ 2000 շարականներ և բազմաթիվ հոգևոր երգեր, որոնք տեղ են գտել մեր ժամագրքում և այլ ծիսական ժողովածուներում:

Այսօր մենք կարող ենք հպարտանալ մեր հոգևոր երաժշտությամբ մրա բոլոր դրսևորումներով, երաժշտություն, որ հիացնում է ինչպես հայ ունկնդրին, այնպես էլ օտարներին:

